

2. Σημασία και λειτουργία της ηθικής

Η ηθική είναι μια έννοια που χρησιμοποιείται, πολύ συχνά, στην ευρύτερη κοινωνία αλλά και στον αθλητισμό, με τους αθλητικούς αγώνες ειδικότερα να αποτελούν μια μορφή λειτουργίας της κοινωνίας, όπου είναι αισθητή η παρουσία της. Η Δραγώνα-Μονάχου (1995) αναφέρει ότι η ηθική είναι η μελέτη του σωστού και του αγαθού, δηλαδή της σωστής συμπεριφοράς, με λογική ανάλυση ηθικών όρων, θεωριών και πίστewων. Ο Αριστοτέλης (1949) ισχυρίστηκε ότι η έννοια «ηθική» είναι ένα είδος αρετής, που αποκτάται από το έθος (που σημαίνει συνήθεια) και η οποία διαφέρει λίγο από το ήθος (που σημαίνει τον χαρακτήρα, τον τρόπο συμπεριφοράς, το φέρσιμο του ανθρώπου).

Ο Αριστοτέλης, ειδικότερα, αναφερόμενος στην ανθρώπινη λειτουργία ανέφερε ότι τα συμβαίνοντα στην ανθρώπινη ψυχή είναι τα πάθη, δηλαδή τα συναισθήματα που συνδέονται με την ηδονή ή τον πόνο, οι δυνάμεις ή ικανότητες μέσω των οποίων είμαστε σε θέση να βιώνουμε τα συναισθήματα και οι έξεις δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο βιώνουμε τα πάθη, έτσι ώστε να είμαστε καλώς ή κακώς διακείμενοι προς αυτά. Αποκλείοντας τα πάθη και τις δυνάμεις ο Αριστοτέλης κατέληξε ότι οι αρετές είναι έξεις (συνήθειες). Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι οι αρετές δεν είναι πάθη, γιατί δεν μας επαινούν ή μας κατηγορούν για τα συναισθήματα, αλλά για τις αρετές (πλεονεκτήματα) ή τα ελαττώματά μας. Επίσης, γινόμαστε ακούσια συναισθηματικοί, όταν μας καταλαμβάνουν τα πάθη, ενώ οι αρετές απαιτούν συνειδητό σκοπό και συνεπώς εκούσια διαχείριση. Τέλος, τα πάθη μάς συγκινούν, ενώ οι αρετές όχι. Επιπλέον, οι αρετές δεν μπορούν να είναι δυνάμεις, γιατί δεν μας επαινούν ούτε μας κατηγορούν επειδή έχουμε την ικανότητα (δυνατότητα) να βιώνουμε τα συναισθήματα. Επίσης, οι δυνάμεις προσδίδονται στον άνθρωπο από τη φύση, ενώ οι αρετές είναι προϊόν εθισμού. Το συμπέρασμα, βέ-

βαια, δια της μεθόδου του αποκλεισμού είναι ότι οι αρετές είναι έξιεις, γεγονός που καθορίζει και το γένος της ουσίας της αρετής.

Η αρετή είναι μια επίκτητη και όχι εγγενής ποιότητα ενδεικτική της ψυχοσύνθεσής μας, που αποκαλύπτεται ή εκδηλώνεται σε συγκεκριμένους τύπους συμπεριφοράς.

Ο Wittgstein (2000) αναφέρει ότι για τον Moore «ηθική είναι η γενική έρευνα περί του τι είναι αγαθό». Ακόμη, ο Staub (1978) υποστήριξε ότι η ηθική είναι ένα σύνολο από κανόνες, έθιμα (συνήθειες) ή αρχές, που ρυθμίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους, συμπεριφορά που επηρεάζει την ανθρώπινη ευημερία. Ενώ, η κλασική ελληνική σημασία της ηθικής εμφάνιζε την ηθική κρίση ως μια δεξιότητα με την οποία μπορεί κανείς να αποφασίζει ποιο είναι το σωστό και ποιο το λάθος.

Η ηθική είναι ένα σύνολο αρχών και/ή αξιών που καθορίζουν την αποδεκτή συμπεριφορά (τι είναι σωστό και τι λάθος) και εξασφαλίζουν τις πρωταρχικές αρχές της κοινωνικής οργάνωσης.

Επιπλέον, για τον Hoffman (1992) η ηθική ουσιαστικά είναι εκείνο το μέρος της προσωπικότητας που εκφράζει τον δεσμό του ατόμου με την κοινωνία. Ενώ, για τους Davison και Youniss (1995), η ηθική είναι η διαμόρφωση μιας ταυτότητας, η οποία επεκτείνεται πέρα από τον εαυτό, και η ικανότητα αυτή μεταφέρεται στο να κάνει κανείς κρίσεις, οι οποίες εξελίσσονται πέρα από τον εαυτό. Αυτή η ικανότητα συμπεριλαμβάνει, από τη μια πλευρά, την υποχρέωση να εκτιμώνται οι άλλοι με προσοχή, και από την άλλη πλευρά, είναι η βάση για μια ηθική αρχή να διαμορφώνει κάποιος κρίση για πράξεις άλλων.

Η λειτουργία της ηθικής, τελικά, έχει ως σκοπό να εξασφαλίζει τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές για τον καθορισμό τού πώς θα μπορούν οι άνθρωποι να ρυθμίζουν τα αλληλοσυγκρουόμενα ενδιαφέροντά τους, με προοπτική το αμοιβαίο όφελος των ανθρώπων που ζουν μαζί σε ομάδες. Αυτή εξασφαλίζει τις πρωταρχικές αρχές της κοινωνικής ορ-

γάνωσης. Υπάρχει στην πολιτική, την οικονομία και στην κοινωνία για την εξασφάλιση δευτερευόντων ιδεών, όπως τη δημιουργία θεσμών, δημιουργία ρόλων και πράξεων (Rest, Bebeau, & Volker, 1986). Υπάρχει και στον αθλητισμό, παρουσιάζοντας τους αγώνες ως μια λειτουργία της κοινωνίας, όπου είναι αισθητή η παρουσία της ηθικής, κάτι όμως που δεν διαπιστώνεται να υπάρχει στον καθένα που συμμετέχει στον αθλητισμό (Turiel, 1983).

Στην επαγγελματική πράξη η ηθική γίνεται όλο και περισσότερο ένα ουσιώδες ζήτημα (Oser, 1991, σελ. 191–197). Ο Oser αναφέρει ότι υπάρχει μεγάλη διάσταση γύρω από το κενό της κρίσης-πράξης στην ηθική. Η κοινή λογική των γνώσεων λέει ότι πολλοί άνθρωποι δεν κάνουν αυτά που κηρύττουν. Η ηθική ψυχολογία έχει κάνει κάποια πρόοδο σ' αυτό τον χώρο. Ένας αριθμός ερευνητών (όπως οι Blasi, 1980, 1983; Kohlberg & Candee, 1984; Oser, 1987; Rest, 1983, μεταξύ άλλων) είναι ικανός να προσδιορίσει, τουλάχιστον, κάποιες πτυχές του επιπέδου της ηθικής κρίσης που δίνουν τη δυνατότητα καθορισμού της πορείας μιας συγκεκριμένης πράξης. Αλλά τέτοια πορίσματα είναι ακόμα μακριά από την ύπαρξη δυνατότητας εξήγησης των αντιφάσεων που δημιουργούνται μεταξύ του ηθικού διαλογισμού και της στάσης που λαμβάνουμε στην εκτέλεση μιας πράξης.

Ο Oser, ακόμη, πιστεύει ότι υπάρχουν τρεις τουλάχιστον τύποι γνώσης της ηθικής σχετικά με τα ζητήματα που συζητούνται εδώ. Αυτός ονομάζει αυτές τις τρεις μορφές «κανονιστική ηθική», «ηθική των θέσεων» και «επαγγελματική ηθική».

- Η *κανονιστική ηθική* αναφέρεται στον διαλογισμό σχετικά με τις υποθέσεις που κάνουμε σκεπτόμενοι να πάρουμε μια ηθική απόφαση προκειμένου να κάνουμε μια πράξη. Ένα κύριο χαρακτηριστικό αυτής της μορφής ηθικού διαλογισμού είναι ότι αυτός για κάποιον είναι ανεπαρκής ώστε ο ίδιος να παράγει πράξεις σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Αυτός ο τύπος ηθικού διαλογισμού χαρακτηρίζεται από μια ρυθμιστικότητα (δηλαδή, αναφέρεται στις ηθικές νόρμες, όπως στη ζωή —τη διατήρηση, την προστασία, την ποιότητα/ποσότητα—, την ιδιοκτησία, την αλήθεια, τον προσηταιρισμό, τον στενό δεσμό, την αυθεντία, την εξουσία, τον νόμο, το συμβόλαιο, τη σύμβαση, τη

συμφωνία, τα πολιτικά δικαιώματα, τη θρησκεία, την ηθική συνείδηση και την τιμωρία).

- *Ηθική των θέσεων.* Αυτή η μορφή είναι χρήσιμη στις καταστάσεις της πραγματικής ζωής, όπου το άτομο χρειάζεται να ενεργήσει για κάτι. Η συμπεριφορά έχει έναν συγκεκριμένο τύπο: ηθική πράξη είναι η πράξη που έχει σχέση με ορισμένα κανονιστικά στάνταρ (χωρίς να επαναλαμβάνεται το ψέμα, το θίξιμο, οι καταστροφές στη ζωή κ.λ.π.).
- *Επαγγελματική ηθική.* Αυτή συνδέεται με τη μη ηθική, λειτουργική, επαγγελματική πράξη. Όταν ένας καθηγητής αναθέτει μια δουλειά στους μαθητές, όταν ένας οδοντίατρος σφραγίζει ένα δόντι, όλες αυτές οι καταστάσεις είναι παραδείγματα για τη μορφή της πράξης που αναφέρονται στα επαγγελματικά στάνταρ και τα οποία, σε πρώτη φάση, δεν αγγίζουν τα ηθικά στάνταρ (δηλαδή τα επαγγελματικά στάνταρ δεν μπορούν πάντα να θεωρούνται ότι διέπονται από ηθικές αρχές ή αξίες).

Ο Oser, ακόμη, πιστεύει ότι το επαγγελματικό ήθος είναι μια συγκεκριμένη ικανότητα, η οποία οδηγεί σε συγκεκριμένη μορφή πράξης. Αυτός ισχυρίζεται ότι η παραπάνω μορφή πράξης δεν μπορεί να καλυφθεί από την παραδοσιακή δομή της «ηθικής κρίσης» και «ηθικής πράξης».

Σχετικά με τη σχέση ηθικής και αθλητισμού αναφέρεται ότι η λειτουργία του αθλητισμού και της κοινωνίας γενικότερα στηρίζεται σε κανόνες όπως και η ηθική. Οι κοινωνικοί κανόνες ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων μέσα σε μια ομάδα ή ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, ενώ οι κανόνες παιχνιδιού ενός αθλήματος προσδιορίζουν τον τρόπο παιχνιδιού αυτού. Και οι δύο αυτές μορφές κανόνων παίζουν ρυθμιστικό ρόλο στη συμπεριφορά των ανθρώπων στις κοινωνικές ή αθλητικές δραστηριότητες. Η τήρηση των κανόνων από τους συμμετέχοντες στον αθλητισμό αποτελεί και μια από τις βασικές αιτίες που ένα μεγάλο μέρος ερευνητών πιστεύει ότι ο αθλητισμός κτίζει χαρακτήρα.

Η μελέτη της ηθικής και των ηθικών ζητημάτων που έχουν σχέση με τον αθλητισμό βοηθούν στην κατανόηση των προβλημάτων που προκύπτουν στις φυσικές δραστηριότητες (φυσική αγωγή και αθλητισμό), συμβάλλοντας έτσι στη σωστή επίλυσή τους.

Ωστόσο, αν και υπάρχουν αυτοί οι κανόνες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων πολύ συχνά παρατηρείται το στοιχείο της αμφισβήτησης στην επιλογή λήψης αποφάσεων, όταν εφαρμόζονται οι κανόνες του παιχνιδιού. Επειδή η ηθική λήψη αποφάσεων έχει σχέση με τη διαδικασία και την επιλογή εναλλακτικών λύσεων που στηρίζεται στις ηθικές αρχές, ίσως αυτό να αποτελεί και την αιτία της αμφισβήτησης, αφού οι άνθρωποι αποφασίζουν με διαφορετικά κριτήρια, αντιλαμβανόμενοι διαφορετικά τον όρο «δικαιοσύνη». Ακόμη, διαπιστώνεται ότι η έλλειψη αμοιβαιότητας στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων προκαλεί, γενικότερα, την αποδιοργάνωση του κοινωνικού ιστού.

3. Ιστορική αναδρομή

Η ηθική είναι ριζωμένη στην κοινωνία και την ανθρώπινη ψυχή. Εμφανίστηκε από τότε που ο άνθρωπος άρχισε να ζει σε ομάδες και το ένα άτομο μπορούσε να επηρεάζει το άλλο (Rest, Bebeau, & Volker, 1986). Η μελέτη της ηθικής, μέσα από την ανθρώπινη συμπεριφορά, είναι ένα θέμα που δεν προκάλεσε μόνο το ενδιαφέρον των ερευνητών της σύγχρονης εποχής. Το ενδιαφέρον για τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς ξεκινά από την Αρχαία Ελλάδα του 5^{ου}–4^{ου} αιώνα π.Χ., αντιμετωπίζοντας την ηθική ως ένα φιλοσοφικό ζήτημα, πριν ακόμη αρχίσει να εξετάζεται ως ψυχολογικό ζήτημα. Πρώτοι οι Σοφιστές έφεραν στο επίκεντρο της μελέτης τον άνθρωπο, τη γνώση και την πράξη του, έθεσαν από την αρχή το γνωσιολογικό πρόβλημα, θεμελίωσαν τη διαλεκτική και τη λογική, εγκαινίασαν την ψυχολογία, ενδιαφέρθηκαν για τα κοινωνικά προβλήματα και μελέτησαν την καταγωγή της γλώσσας, της τέχνης και του πολιτισμού γενικότερα. Από τους Σοφιστές, κατά τον Ρούσσο (1995), ο Πρωταγόρας (490/485 – 420/415 π.Χ.) πίστευε ότι όλα τα πράγματα υπόκεινται σε αδιάκοπη μεταβολή, ενώ ο Γοργίας (490/483 – 380/376 π.Χ.) μελέτησε πρώτος τον λόγο και την επίδρασή του στον ψυχισμό του ανθρώπου.

Αργότερα, σύμφωνα με τον Παπανούτσο (1995), ο Σωκράτης (470–399 π.Χ.) μέσα από τη διαλεκτική δημιούργησε τη θεωρία του για την ηθική. Ο Σωκράτης πρώτος αποδέσμευσε το στοιχείο της ηθικής από τη συνήθεια και τη θρησκεία και θεμελίωσε την ηθική πάνω στη λογική του ανθρώπου. Ο Σωκράτης πίστευε σε απόλυτο καλό και κακό. Έτσι, έβλεπε έναν ηθικό νόμο να ισχύει πέρα από τις προσωπικές εκτιμήσεις του καθενός. Από αυτή την ηθική συνείδηση κατά τον Σωκράτη προέρχεται και η έννοια του καθήκοντος, αφού ο άνθρωπος κάθε στιγμή έχει να διαλέξει ανάμεσα στο καλό και το κακό. Ηθικός νόμος σήμαινε γι' αυτόν ότι σε κάθε περίπτωση πρέπει να ακολουθούμε αυτό που μας

φαίνεται καλύτερο, ύστερα από έναν λογικό έλεγχο, όπου με συλλογισμούς φαίνεται η δύναμη του καθενός για επιχειρήματα, υπέρ ή κατά. Σύμφωνα με τις θέσεις του Σωκράτη, κανένας δεν επιλέγει το κακό με επίγνωση, αλλά πράττει το σωστό, όταν γνωρίζει.

Όπως ο Σωκράτης έτσι και ο Πλάτων (427–347 π.Χ.), σύμφωνα με τον Παπανούτσο (1995), πίστευε ότι, όποιος γνωρίζει το καλό, είναι καλός και πράττει καλά και ότι, επομένως, κανένας δεν είναι κακός με τη θέληση του, αλλά μόνο από άγνοια. Η πλατωνική ηθική ερμηνεύεται μέσα από τη θεωρία των ιδεών. Έτσι, η πραγματική αρετή για τον Πλάτωνα βασίζεται πάνω στην πραγματική γνώση των ιδεών. Αυτό οδηγεί τον Πλάτωνα στο συμπέρασμα ότι η ουσία της αρετής, που πρέπει να θεωρείται ενιαία, μπορεί να ταυτιστεί με τη γνώση του καλού.

Για τον Αριστοτέλη (384–322 π.Χ.) η ηθική δεν περιορίζεται στο ατομικό επίπεδο αλλά και στο κοινωνικό (Αριστοτέλης, 1949). Έτσι, αναζήτησε την ηθική τελείωση του ανθρώπου μέσα στον οργανωμένο ομαδικό βίο και μελέτησε όλες τις μορφές επικοινωνίας, αποδίδοντας κορυφαία σημασία στη φιλία που, με ιδιαίτερο ζήλο και προσωπική θέρμη, την ερμήνευσε ως ηθικό φαινόμενο σε κάθε πτυχή της ατομικής και κοινωνικής ζωής: από τις πιο συμπτωματικές συναντήσεις των επιβατών ενός πλοίου ως τους πιο μόνιμους δεσμούς των μελών μιας οικογένειας και ως τη «φιλαυτία», όπως ονόμασε ο ίδιος την αρμονική σχέση του ατόμου με τον ίδιο του τον εαυτό.

Στους νεότερους χρόνους η ερευνητική προσέγγιση της ηθικότητας επιδιώχθηκε μέσα από διαφορετικές κατευθύνσεις, ανάλογα με τις επικρατούσες κάθε φορά απόψεις για την προέλευση της ηθικής. Οι επικρατέστερες απόψεις είναι:

- Η ηθικότητα είναι αποτέλεσμα του φόβου για τιμωρία, επειδή υπάρχει κακή προδιάθεση στην ανθρώπινη φύση, σύμφωνα με την ψυχανάλυση (Freud, 1965).
- Το παιδί γεννιέται με μια φυσική προδιάθεση για το καλό και με κίνητρα για την εκδήλωση συμπάθειας και φροντίδας για τους άλλους γύρω του, σύμφωνα με τη φυσική φιλοσοφία του Rousseau (Κακαβούλης, 1994).

- Το παιδί δεν γεννιέται ούτε καλό ούτε κακό, αλλά ως «άγραφος χάρτης» (tabula rasa) και μπορεί να αναπτύξει την ηθικότητα, εγγράφοντας σε αυτόν τις προσωπικές εμπειρίες που αποκτά από το περιβάλλον, σύμφωνα με την εμπειρική φιλοσοφία του Locke (Κατσιμάνης, 1995).

Στην άποψη του Locke στηρίζονται, κυρίως, οι σύγχρονες θεωρίες της συμπεριφοράς οι οποίες δίνουν έμφαση στην ηθική μάθηση και διδασκαλία και στη μίμηση ηθικών προτύπων. Οι θεωρίες αυτές πρωτοπαρουσιάστηκαν από τους Hartshorne και May (1928), οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι η ηθική συμπεριφορά καθορίζεται από την ιδιαιτερότητα των εκάστοτε συνθηκών. Οι απόψεις αυτές για την ηθική ανάπτυξη δεν έγιναν και τόσο αποδεκτές, με συνέπεια να μην προχωρήσουν περισσότερο οι έρευνες που στηρίζονταν σε αυτές.

Σύμφωνα με την ιδεαλιστική φιλοσοφία του Kant, ο άνθρωπος έχει μια έμφυτη ηθική συνείδηση με εγωιστικά και αλτρουιστικά κίνητρα και μόνο με τη λογική μπορεί να δίνει λύσεις στις συγκρούσεις μεταξύ των κινήτρων του. Η ουσία της ηθικότητας έγκειται στο ότι ο άνθρωπος πρέπει να ενεργεί σύμφωνα με τις λογικές αρχές της δικαιοσύνης, της εντιμότητας και του σεβασμού των άλλων προσώπων (Kant, 2000).

Ηθικότητα είναι οι κανόνες και οι οδηγίες, τα έθιμα τα οποία υποδεικνύουν σ' ένα άτομο ή σε μια ομάδα τι είναι σωστό ή λάθος, καλό ή κακό.

Ηθικότητα είναι τα κίνητρα, οι προθέσεις και οι ενέργειες ενός ατόμου που κατευθύνονται προς τους άλλους και το πώς αυτά κρίνονται από την ευρύτερη κοινωνία.

Οι απόψεις του Kant για την ηθικότητα υιοθετήθηκαν κατά πολύ από τις σύγχρονες γνωστικο-εξελικτικές προσεγγίσεις της ηθικής ανάπτυξης των Piaget (1968) και Kohlberg (1969, 1976). Οι απόψεις του Piaget, όμως, προσέκρουσαν στην αδιαφορία των ερευνητών. Την περίοδο εκείνη επικρατούσαν οι θεωρίες της μάθησης. Αντίθετα, ο Kohlberg που στηρίχτηκε στις απόψεις του Piaget και στις αντιλήψεις του Kant για τη δικαιοσύνη, όπως αυτές προβλήθηκαν από τον Rawls

(1971), θεώρησε την ηθική ανάπτυξη ως κατεξοχήν γνωστική λειτουργία, που βασική της συντεταγμένη είναι ο ηθικός διαλογισμός, και επικράτησε στη συνέχεια όλων των άλλων θεωριών. Η γνωστική προσέγγιση του ηθικού διαλογισμού (Piaget, 1968; Kohlberg, 1971) δεν έγινε μόνο επειδή αυτός ενδιαφέρεται για το σωστό, αλλά και επειδή θεωρείται ότι ο ηθικός διαλογισμός παίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της ηθικής επιλογής και της ηθικής συμπεριφοράς (Blasi, 1980; Candee, 1976; Candee & Kohlberg, 1987).

Ηθικός διαλογισμός μπορεί να θεωρηθεί η δυνατότητα συστηματικής σκέψης στη διάρκεια επίλυσης ενός ηθικού προβλήματος λαμβάνοντας υπόψη κάποιος τις αξίες και τις πεποιθήσεις του που αυτές, ωστόσο, δεν είναι αντίθετες με τις αξίες και τις πεποιθήσεις των άλλων και της κοινωνίας γενικότερα.

Ο ηθικός διαλογισμός ερμηνεύεται από 6 στάδια, τα οποία αποτελούν την εξελικτική πορεία που διευκρινίζει τη φύση της ηθικής ανάπτυξης και τα οποία καλύπτουν όλες τις ηλικίες από την προσχολική μέχρι την ώριμη (Kohlberg, 1969).

4. Ερωτήσεις για ανασκόπηση

- Τι είναι αρετή;
- Τι είναι ηθική;
- Πού αποσκοπεί η ηθική;
- Πόσες μορφές ηθικής πιστεύεται ότι υπάρχουν;
- Ποιο ζήτημα τίθεται σχετικά με την ηθική επαγγελματική πράξη;
- Ποια σχέση πιστεύετε ότι υπάρχει μεταξύ ηθικής και αθλητισμού;
- Ποιο είναι το στοιχείο που οδηγεί στην αμφισβήτηση των αποφάσεων;
- Μπορεί να διδαχθεί η ηθική;
- Ποια είναι η συμβολή της μελέτης της ηθικής;
- Πότε εμφανίστηκε η ηθική;
- Πότε η ηθική άρχισε να αποτελεί αντικείμενο μελέτης;
- Από ποιους αρχικά μελετήθηκε η ηθική;
- Πώς εξετάστηκε η ηθική στους αρχαίους χρόνους;
- Τι αναφέρουν για την ηθική οι Σοφιστές και οι αρχαίοι φιλόσοφοι;
- Πώς εξετάστηκε η ηθική στους νεότερους χρόνους;
- Τι σημαίνει ο όρος ηθικότητα;
- Τι θεωρείται ηθικός διαλογισμός;
- Ποιες είναι οι απόψεις των σύγχρονων θεωριών για την ηθική;